

Safranbolu'nun Eski Su İletim Sistemleri Üzerine Bir Araştırma "Paşa Suyu"

A Research on the Ancient Water Transmission Systems of Safranbolu "Pasha Water"

Bilal BELDER¹

Özet

Safranbolu; ülkemizde ve dünyada adını geleneksel Türk Mimari örnekleri ile adı duyurmuştur. Gayza köyü Hızır mevkiiinden çıkan kaynak suları Safranbolu'nun uzun yıllar su ihtiyacını karşıladığı için şehir hafızasında "Paşa Suyu" olarak bilinmektedir. Bu suların Gayza köyünden Safranbolu'ya ulaştırılması için eskiden yapılmış su iletim sistemi olan; algun kanallar ile 5 km. mesafeden Beybağı denilen yerde bulunan su terazisinden şehir içine künk borular ile çeşmelere ulaştırılması ile insanların su ihtiyacı sağlanmıştır. Safranbolu'da zamanla gelişen su iletim teknoloji ile işlevini yitiren bu eski su kanallarının yerine demir veya beton borular kullanılmıştır. Bununla birlikte eski su mimari yapılarından çeşmeler ve su köprüleri korumaya alınmış ve restore edilmiştir. Fakat bölgedeki eski su yolu sistemlerinin zamanla işlevini yitirmesiyle birlikte unutulmuş ve günümüzde yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Yapılan bu çalışmada; ülkemizde Suyolları üzerine yapılan nitel araştırmalardan yararlanılmıştır. Safranbolu hakkında yazılan kaynaklardan az sayıda suyolları hakkında yazılmış yazılı belge olduğu görülmüştür. Yazılı kaynaklar doğrultusunda bölge insanların eski hatıralarından alınan bilgiler ile yapılan gezi araştırmalarıyla su iletim yapılarının yerleri belirlenmeye çalışılmıştır. Safranbolulu İzzet Mehmet Paşa'nın kurmuş olduğu Vakfiyede belirtilen bu su yolu sistemleri vakıf gelirleriyle bakımları yapılmış ve insan ihtiyaçlarını gidermiştir. Suyollarının Gayza köyünden itibaren Safranbolu'ya ulaşımında kullanılmış eski su iletim sistemleri tespit edilmeye çalışılmış ve mevcut durumlarıyla ilgili bulgular yorumlanmıştır. Tarihi şehrimizin sahip olduğu su mimarisi yapıları ve özellikle suyollarının; önemi, tanıtılması, korunması ve yenilenmesi adına yapılacak çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Safranbolu, Paşa suyu, Suyolu, Algun, Künk.

Abstract

Safranbolu has made its name in our country and in the world with traditional Turkish architectural examples. The spring waters coming out of the Geiza village Hızır locality have been known as "Pasha Water" in the memory of the city because they have been meeting the water needs of Safranbolu for many years. The water transmission system, which was built in the past to transport these waters from the village of Geiza to Safranbolu, is 5 km away with algun canals. from a distance, people's water needs have been provided by transporting water from the spirit level located in a place called Beybağı to fountains through blunt pipes into the city. Iron or concrete pipes have been

¹Milli Eğitim Bakanlığı, Öğretmen, Karabük

ORCID:

B.B. : 0000-0002-0031-7353

Corresponding Author:

Bilal BELDER

Email:

belder@hotmail.com

Citation: Belder, B. (2025). Safranbolu'nun eski su iletim sistemleri üzerine bir araştırma "Paşa Suyu". *Journal of Humanities and Tourism Research*, 15 (1), 79-96.

Submitted: 26.12.2024.

Accepted: 24.01.2025

used to replace these old water channels that have lost their function with the water transmission technology that has developed over time in Safranbolu. However, fountains and water bridges from the old water architectural structures have been protected and restored. But with the loss of function of the old waterway systems in the region over time, it has been forgotten and is currently facing the danger of extinction. In this study, qualitative research on waterways in our country was used. It has been seen that there are few written documents written about waterways from the sources written about Safranbolu. In accordance with written sources, it has been tried to determine the locations of water transmission structures through excursion research conducted with information obtained from the ancient memories of the people of the region. These waterway systems mentioned in the Foundation established by Safranbolulu İzzet Mehmet Pasha were maintained with the foundation revenues and met human needs. An attempt was made to identify the old water transmission systems used in the transportation of waterways from the village of Geiza to Safranbolu and the findings related to their current condition were interpreted. It is thought that it will contribute to the works to be carried out on behalf of the importance, promotion, protection and renewal of the water architecture structures and especially waterways owned by our historical city.

Keywords: Safranbolu, Pasha water, Watercourse, Algun, Künk

1. GİRİŞ

Su; insanın yaşamını sürdürebilmesi için temel ihtiyaç maddesidir. Bu ihtiyacı karşılama için insanoğlu yaşam alanlarını su kaynağına yakın yerlere kurmuşlar veya kaynağından çıkan suları yaşadığı şehirlere ulaştırmak için su iletim sistemleri kullanmışlardır. Uzak mesafelere algun, künk, su kemerleri ile taşınan suların şehir içine dağıtımı için su terazileri kullanılmıştır. Yaşanan teknolojik gelişmeler ile değişen şehir yaşamları bu eski su yolu sistemlerinin kullanımı sona erdirmiştir. Osmanlı mimari kültür izlerinin en güzel örneklerine sahip Safranbolu'da; eski su iletim sistemleri işlevlerini yitirse de zamanında kurulan vakıflar ile bakımları yaptırılmış ve kaynağından çıkan suların Safranbolu'ya ulaşması sağlanmıştır. 1950'li yıllardan sonra Safranbolu'da yeni su iletim hatları yapılmasıyla birlikte eski su iletim sistemleri unutulmuş ve kaderine terk edilmiştir. Safranbolu'nun sahip olduğu kültür mirası örneği olan Paşa suyu iletim sistemlerinden; algun kanallar, su kemerleri, taksimat, su terazisi, su kanalları ve künk (poyra) boru örnekleri araştırılmış ve elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

Anadolu coğrafyasında Hititlerden başlayarak, Urartulardan İyonlara, Helenistik, Roma, Bizans dönemlerine, Selçuklu ve Osmanlı Türk devletlerine kadar içme suyu kalıntıları görülmektedir. Eski pınar kaptajları, pişmiş toprak künkler, kâgir kanallar, sarnıçlar ve su kemerleri gibi su mühendisliğinin eski örneklerine rastlanmaktadır. Eski uygarlık alanlarında çalışmalar yapan arkeologlar, saray, tiyatro, hamam, tapınak gibi yerlerde çalışmalara daha önem vermişler fakat kilometrelerce uzanan su yapılarının araştırmasını sonraya bırakmışlardır (Öziş, 1978: 21,22).

Osmanlı dönem zamanında imar edilmiş su iletim sistemleri dünyada yapılmış örneklerle kıyasla ileri seviyede yapıldığı söylenebilir. Şehir yerleşimlerine içme ve kullanma suyunu ulaştırmak için yapılan su iletim sistemlerine "suyolları" denilmiştir. Bu iletim sistemleri; suların toplanmasını, şehre ulaştırılması ve şehir içine dağıtılmasını sağlayan alt bölümlerden meydana gelmiştir. Bu sistemler; kemerler, bentler, çökeltme havuzları, suyolları, su terazileri, su istasyonlarından oluşmaktadır (Kılıç, 2004: 178).

Suyun kullanımını kontrol eden insanoğlu su işlerini kurumsal bir yönetim sistemi haline getirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu devlet yönetiminde has veya hassa diye anılan memuriyet veya yönetim daireleri, genellikle Padişahların özel hizmetleri olmak üzere İmparatorluk içerisinde her türlü resmi su inşaat (Tablo 1) işlerini yürüten Hassa İmarları Teşkilatı, İstanbul 'un fethinden sonra kurulmuştur. İnşaat ve tamirat işlerinden yürütmek için, merkezde Şehremini'nin kontrolünde ve Hassa Mimarbaşına bağlı "Su Yolu Nazırı" adı verilen kişiler görevlendirilmiştir (Turan, 1968:158).

Tablo 1. Osmanlı Dönemi Su İletim Yapıları

Adı	Özelliği
Su kemeri	Üstü kapalı suyollarından akan suyun seviyesini sabit tutarak vadiler üzerinden geçiren ve aynı yükseklikte bir noktaya akıtan, köprü şeklinde ayaklı kemerler üzerine yapılan yapılardır.
Su terazisi	Su basıncını ayarlamaya ve suyu ölçerek dağıtmaya yarayan kule biçiminde yapılardır.
Maksem	Şehre gelen suların ölçülerek dağıtımının yapıldığı yapılardır.
Kanallar	Açık (ark)/kapalı (algun, künk) kanallar, açık ya da kapalı sarnıçlar arasındaki bağlantıyı kuran, çeşmelere ve evlere su taşıyan açık/kapalı yapılardır.
Su kuyusu ve sarnıç	Suların toplandığı iki veya üç bölmeli, suyun birinden diğerine süzdürme yoluyla temizliğinin yapıldığı büyük haznelerdir.
Çeşme	Çoğunlukla sütunlu caddelerde, odak noktalarında ve şehrin silüetine katkıda bulunan noktalarda konumlandırılan anıtsal yapılardır.
Sebil	Hayır sahipleri tarafından yaptırılan anıtsal içme suyu mimari yapılardır.

Kaynak: (Zeybekoğlu vd. 2007: 30)

2. AMAÇ VE YÖNTEM

Safranbolu hakkında yapılmış yazılı çalışmalar incelendiğinde; eski su iletim sistemleri ve mevcut durumlarıyla ilgili çalışmaların yapılmadığı anlaşılmıştır. Uzun yıllar Safranbolu'nun su ihtiyacını karşılamış olan "Paşa Suyu" iletim sistemlerinin mevcut durumları araştırma konusu olmuştur. Yapılan bu çalışma ile Safranbolu'nun göz ardı edilmiş bir mimari kültür değerinin hatırlatılması ve korumaya ilişkin çalışmaların yapılması düşünülmüştür.

Bu çalışmada; ülkemizde suyolları üzerine yazılmış araştırmalar incelenmiş ve su iletim sistemi örneklerine kısaca değinilmiştir. Safranbolu'nun eski su iletim sistemleri üzerine yazılmış kaynaklar araştırılmaları ve yapılan saha gezileri ile tespit edilen bulgulara yer verilmiştir. Araştırmaya konu olan İzzet Mehmet Paşa'nın Safranbolu'da kurmuş olduğu vakfiyesinde belirtilen bu su iletim sistemleri vakıf gelirleriyle bakımları yapılmıştır. Safranbolu su ihtiyacını uzun yıllar karşılamış olan bu su iletim yapıları hakkında yazılmış kaynaklar doğrultusunda bölge insanlarının hatıralarından yararlanılmıştır. Yapılan bu araştırmada su iletim sistemlerinin bulunduğu mevkiler harita üzerinde gösterilmiş ve fotoğrafları çekilerek günümüzdeki durumları yorumlanmıştır.

3. ANADOLU'DA ESKİ SUYOLU ÖRNEKLERİ

Osmanlı medeniyetinin hüküm sürdüğü şehirlerde bulunan çeşmelerin ve su kaynaklarının günümüze kadar ulaşması şüphesiz suyollarına verilen değerden kaynaklanmıştır. Kaynağı şehir dışında olan suların; şehir merkezine getirilmesi, sokaktaki çeşmelere, en çok ihtiyaç duyulan cami, medrese, han ve hamamlara düzenli bir şekilde ulaştırılması için düzenli olacak şekilde teşkilatlar kurulmuştur (İlhan, 2008: 43).

Kaynağından çıkan suları şehirlere ulaştırmak için; pişmiş topraktan yapılmış Künk borular (Resim 1), taş kullanılarak Algun Kanallar yapılmıştır (Resim 2). Suyu vadilerin üzerinden geçirmek için Su Kemerleri (Resim 3) ve suların şehir içine dağıtımı için kuleye benzer Su Terazileri (Resim 4) kullanılmıştır (Güngör, 2021: 35).

Resim 1. Künk Boru (URL 1)

Resim 2. Algun Örneği (URL 2)

Resim 3. Su Kemerı (Ertuğrul, 2019: 325)

Resim 4. Su Terazisi (Sönmezer ve Şahin, 2014: 610)

İnsanoğlu yerleşik şehir hayatıyla birlikte su kaynaklarından şehirlere getirdikleri suları yeraltına yaptıkları Sarnıçlar (Resim 5) ile sulama ve içme suyu ihtiyaçlarını gidermişlerdir (Güngör, 2021: 36). Suların toplanıp şehir içine lüleler ile bölünerek taksim edildiği bina anlamına gelen Su Maksem'i örneklerinden (Resim 6) biri olan ve duvarları sekiz köşeli, çatısı piramit şeklinde İstanbul'da yapılmış Taksim su maksemi (Kozanoğlu, 2013: 121).

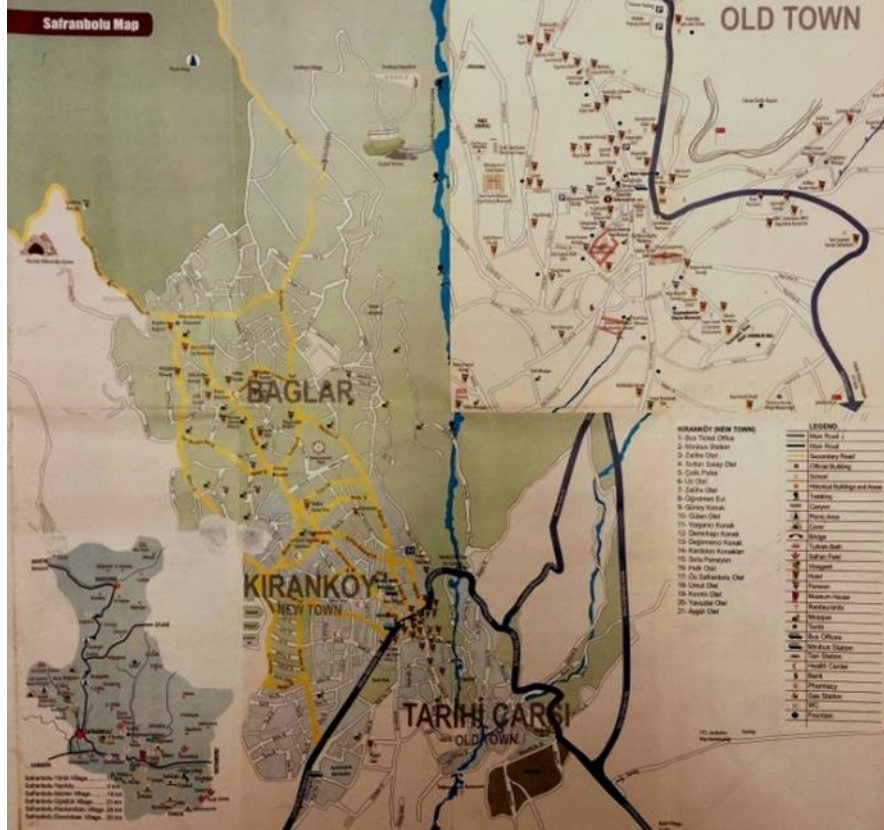
Resim 5. Su Sarnıcı (Güngör, 2021: 36)

Resim 6. Su Maksemi (Kozanoğlu, 2013: 121)

4. SAFRANBOLU SUYOLU MİMARİSİ

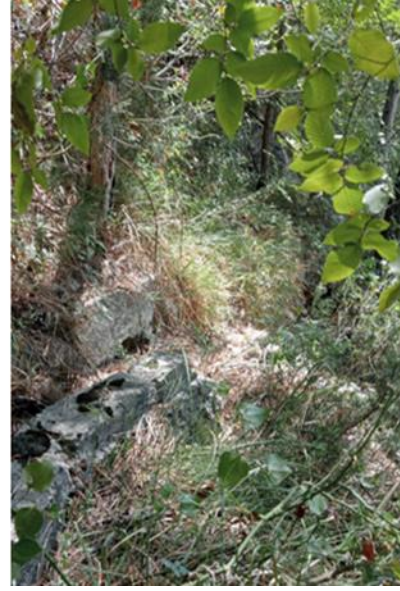
Engebeli bir arazi üzerine kurulmuş Safranbolu; kuzeyden Sarıçiçek, güneyde ise Tepe dağ ile içinden akarsu vadileri geçen Gümüş ve Akçasu derelerinin arasında, Kale olarak adlandırılmış yükseltinin eğimli yamaçları etrafına Tarihi Şehir Safranbolu kurulmuştur. Türk kültürünün konargöçer yaşayış tarzıyla birlikte tarım, bağ-bahçe üretim işlerinden dolayı şehrin ikinci yazlık adresi Bağlar olmaktadır. Kıranköy ise Safranbolu (Tarihi şehir) ile Hastarla arasında kalan, şehri batı yönünden ayıran yükseltinin bulunduğu ve eskiden Rumların yaşadığı alan ise şehrin üçüncü adresi olarak adlandırılmıştır (Resim 7).

Resim 7. Safranbolu Haritası (Safranbolu Kaymakamlığı, 2014).

Tarih ve kültür izlerini dünden bugüne ulaştırmayı başarmış Safranbolu, insanların yaşam kaynağı olan su ihtiyacını karşılanması için geçmişte çeşitli su iletim sistemleri kullanılmıştır. Safranbolu'nun en önemli su kaynakları Bulak suyu ve Hızar mağarası (Gayza) civarından çıkan su (Paşa suyu) kaynaklarıdır. Bu önemli kaynaklardaki su sistemleri 1950'li yıllardan sonra gelişen yeni su iletim yöntemlerinin kullanımı ile zamanla eski su sistemlerinin kullanılmaması son bulmuş ve bu eski su iletim sistemleri günümüzde unutulmuştur (Ulukavak, 2017: 166).

Safranbolu'nun su ihtiyacını halen karşılayan kaynaklardan biri de Bulak Mağarası sularıdır (Resim 8). Bu sular Bağlar bölgesinde bulunan bağ ve bahçelerin su ihtiyacını karşılamak amacıyla kullanılmıştır. Bu suların Bağlar bölgesine ulaşımında Süleyman Paşa Vakfiyesinin önemli katkısı olmuştur ve bozulan su arkları bölge insanlarının maddi desteği ile uzun yıllar korunmuştur (Eski, 2018: 9). Bulak mağarası ile Bağlar mevki arasında bulunan eski su arkları tahrip olmakla birlikte (Resim 9) günümüzde kullanılmamaktadır.

Resim 8. Bulak Mağarası Su Çıkışı (Yazar Arşivi) **Resim 9.** Bozulmuş Su Arkları (Yazar Arşivi)

Bağlar mevkiinde bulunan diğer mevki bulunan diğer bir su kaynağı Eriklik kaynağıdır. Bu suların iletimi içine girilebilen dehliz büyüklüğündeki kanallar Hastarla'dan geçerek Kıranköy'e ulaşmaktadır. Mevcut kanal (Resim 10) Paçacıoğlu Konağının bahçesindeki. 1970'li tarihlerde Hastarla (Yüzdükkanlar) mevkiinde yapılan yeni yerleşim yapılarının temel açma işlerinde buna benzer dehlizlere rastlanmıştır (Ulukavak, 2017: 164). Yapılan saha araştırmasında Paçacıoğlu Konağının bahçesinden merdivenle inilerek ulaşılan bu dehlizin; 45x95 cm ölçülerinde, yanları moloz taşlar ile örülmüş üzeri ise geniş ve düzgün taşlar ile üzeri kapatılmış ve "s" kıvrımlı yol izleyen planda yapıldığı görülmüştür.

Resim 10. Su Dehlizi (Yazar Arşivi)

Resim 11. Su Sarnıcı (Yazar Arşivi)

Yer altına yapılan su sarnıçları; suyu biriktirmek ve kullanmak için yapılmış yeraltı su depolarıdır. Kıranköy'de bulunan ve ismini evin temelinde bulunan su sarnıcından alan Sarnıçlı Konak'ta yapılan incelemede (Resim 11); 4 m genişlik, 3,5 m yükseklik, 10 m dar uzunlukta ve 3 m'lik kısmı ise tonoz kemerle sarnıcın üzerinin kapatıldığı görülmüştür. Konak sahiplerinden alınan bilgelere göre sarnıcı besleyen su kanalının toprakla tıkanmış ve sarnıcı besleyen suların Bağlar (Yüzdükkanlar) yönünden geldiği öğrenilmiştir.

Safranbolu Belediyesi 1949 yılında İller Bankasına yaptırdığı su hatları projesiyle su hatları yenilenmeye başlanmıştır. Bölgede eski içme suları; 18 su kaynağından sağlanmış fakat bu su tesisleri oldukça bakımsız kalmıştır. Suyollarının 10,4 km kanal ve 10 km uzunluğunda açık ark şeklinde olmakla birlikte şehir içindeki suyolları kapalı olup 10,89 km uzunluğunda künk ve demir borular ile su dağıtımı yapılmıştır (Kuş, 2009: 392). Safranbolu Gümüş semtinin sahip olduğu killi toprak yapısı sayesinde bölgenin ihtiyacı olan tuğla ve künk (poyra) boruların üretimi, eskiden Kavsaoğlu ailesi tarafından işletilen kiremit atölyesinde yapılmıştır (Kuş, 2010: 119).

Safranbolu'da yüzden fazla çeşme olmasıyla birlikte 19. yy. sonu nüfus sayısının 7500 olduğu düşünülürse yüz kişiye ortalama bir çeşme düşmektedir. Safranbolu su kaynaklarının en önemlisi Gayza (İncekaya) köyünden çıkan suların İzzet Mehmet Paşa tarafından yaptırılan su iletim sistemleri (algun) ile şehir çeşmelerine (künk borular) ile ulaştırılmıştır (Günay, 1981: 90).

5. İZZET MEHMET PAŞA VAKFI

Sadrazam İzzet Mehmet Paşa Vakfiyesi Ankara'da Vakıflar Genel Müdürlüğünde bulunmaktadır. Vakfiye 43x16 cm. ebatlarında bir defter halinde ve 50 sayfadır (Resim 12). Vakıflar Müdürlüğünün 1642 numaralı arşivinde kayıtlıdır (Karacakaya vd. 2013: 29). Safranbolu'da yüzden fazla çeşme olmasıyla birlikte 19. yy. sonu nüfus sayısının 7500 olduğu düşünülürse yüz kişiye ortalama bir çeşme düşmektedir. Safranbolu su kaynaklarının en önemlisi Gayza (İncekaya) köyünden çıkan suların İzzet Mehmet Paşa tarafından yaptırılan su iletim sistemleri ile şehir çeşmelerine ulaştırılmıştır (Karacakaya vd. 2013: 16).

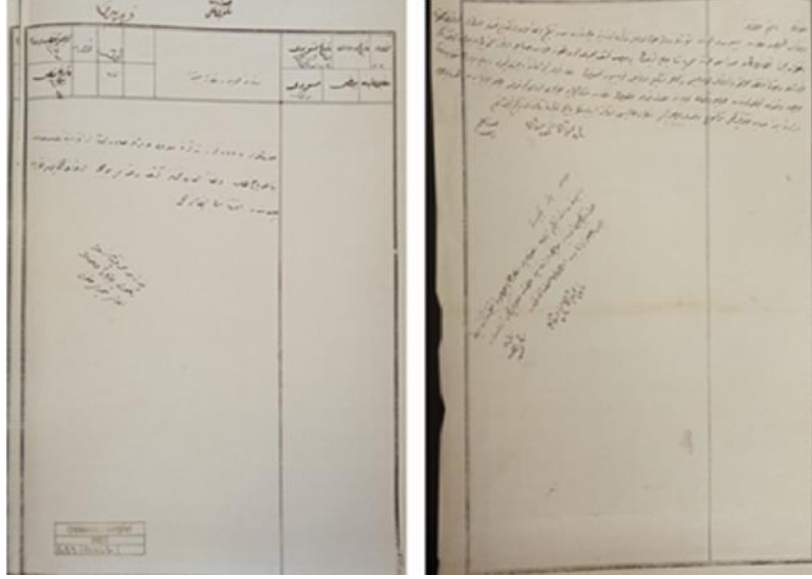

Resim 12. Vakfiye Sayfası Örneği (Bayram, 1999: 63)

İzzet Mehmet Paşa, doğduğu şehir olan Zağfiranbolu'yu (Safranbolu) unutmamıştır ve Sadrazamlığı zamanında şehre, cami, kütüphane, muvakkithane, çeşme ve su tesisleri yaptırmıştır. Bu yapıların bakım ve onarımı için gelir getirici mülkleri vakfına bağışlamıştır. 1796 tarihinde kendi adını taşıyan İzzet Mehmet Paşa Vakfını kurmuştur. Vakfın en önemli şartlarından biri ise elde edilen vakıf gelirleri ile cami, çeşmelerin bakımı ve Kıza (Gayza) köyünden çıkan suların Safranbolu'ya ulaşımını sağlayan köprü (İncekaya) ve suyollarının, tamire muhtaç zamanlarda bakım yapılması olmuştur (Bayram, 1999: 49, 51).

Vakfiyenin bir sayfasında; İzzet Mehmet Paşa camisi, şadırvanı ve çeşmelere gelen suyollarının tamir edilmesi karşılığında belirlenen on iki bin beş yüz üç kuruşluk akçe ücretin

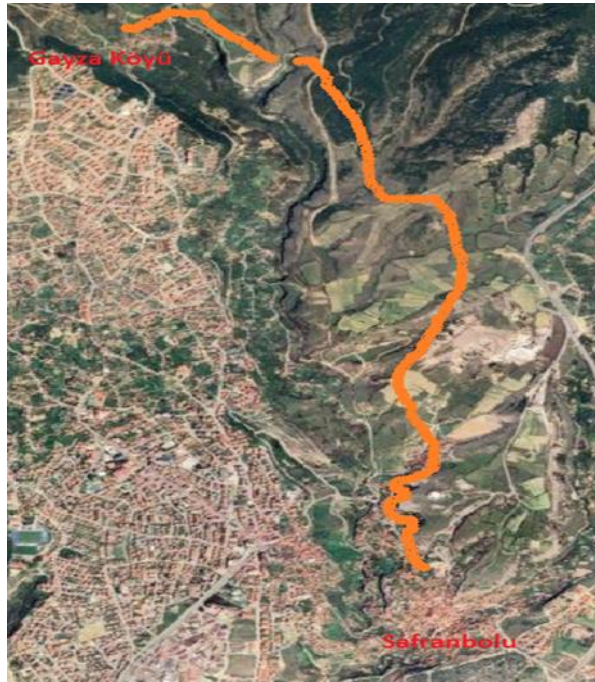
vakıf gelirleri ile tamir edileceğiyle ilgili 15 Ekim 1895 tarihli harcama yazısı örneği (Resim 13) bulunmaktadır (Karacakaya vd., 2013: 388). Sadrazam İzzet Mehmet Paşa şehre 5 km uzaklıktan (Gayza köyü) algunlar ile kasabaya getirttiği "Paşa Suyu" olarak bilinen su iletim sistemlerini yaptırdığı için Safranbolu halkı onu daima rahmet ve minnetle hatırlamışlardır (Yazıcıoğlu, 1982: 61).

Resim 13. Vakfiye Gider Sayfası Örneği (Karacakaya vd., 2013: 388).

6. BULGULAR ve YORUMLAR

Yapılan bu araştırmada İzzet Mehmet Paşa Vakfiyesinde, Paşa Suyu olarak bilinen eski su iletim hatlarının Gayza mevkiinden Safranbolu'ya (5 km) ulaştırılmasında kullanılan tarihi su mimari yapılarının bugünkü durumu incelenmiştir. Saha araştırmalarında (Resim 14), bazı su iletim yapıların konumları harita üzerinde gösterilmiş; mevcut durumları tespit edilerek çizimler yapılmış, fotoğraflar çekilmiş ve notlar alınmıştır.

Resim 14. Su İletim Sistemlerinin Araştırıldığı Mevkiler (URL 3)

6.1. Taksimât Havuzu (Gayza Köyü)

Gayza (İncekaya) köyü sınırları içerisinde olan Hızar mağarası mevkisi; köyün 3,5 km kuzey yönünde olmakla birlikte bu bölgeden çıkan sular halen bölgemizin su ihtiyacını yeni su iletim sistemleriyle karşılamaya devam etmektedir. Köyde yaşayanlardan alınan bilgilere göre eskiden günümüze kadar Hızar mevkiden köye kadar gelen bir ark su kanalı olduğu ve köyde bulunan Taksimât Havuzu ile suyun bir bölümünün Safranbolu'ya kadar üzeri toprak örtülü su algun kanallarıyla gittiği öğrenilmiştir. Bu suya da "Paşa Suyu" denildiğini köyde yaşayanlar ifade etmişlerdir. Taksimât havuzundan kapalı algun kanal ile ayrılan suların Birinci Köprüden (bend) geçerek şimdiki Cam Teras yönünde ilerlediği öğrenilmiştir. İncekaya köprüsünün üzerinden yoluna Safranbolu yönünde 5 km kadar uzunlukta algun kanallarla yoluna devam ettiği köy sakinleri tarafından ifade edilmiştir. Harita üzerinde bu su iletim noktalarının konumları gösterilmiştir (Resim 15). Yapılan saha araştırmasında köye gelen kanalın ve Taksimât Havuzunun (Resim 16) restore edilerek yenilendiği öğrenilmiştir. Taksimât havuzu ölçüleri; genişlik 75 cm, uzunluk 65 cm ve derinlik 80 cm olduğu anlaşılmıştır. Bu havuzdan geçen sular köyün sulama ihtiyacını karşılamakla birlikte havuz tabanında algun kanalın olduğu ve bend köprü yönünde bu kanaldan suyun geçtiği görülmüştür.

Resim 15. Gayza Köyü Su İletim Sistemleri (URL 3) **Resim 16.** Taksimât Havuzu (Yazar Arşivi)

6.2. Birinci Köprü (Bend)

Taksimât havuzundan ayrılan Safranbolu algun kanalı yapılan saha araştırmasında 80 m kadar güney yönde mesafeden Birinci (Bend) Köprüye ulaştığı görülmüştür. Gayza köyü sakinleri bu köprüye Birinci Köprü ve İncekaya Su Kemerine de İkinci Köprü olarak adlandırdığı öğrenilmiştir. Bend köprüünün yapıma amacı ise taksimattan algun kanalla gelen suların vadinin karşı tarafına geçirilmesi için yapılmış duvar görünümünde bir yapı olduğu görülmüştür. Birinci köprüünün yapım yılının İncekaya su kemeri yapım yılı ile aynı olduğu söylenebilir. Taksimât havuzundan gelen sular köprü algun kanalından geçirilmeden aşağıda bulunan vadiye akıtıldığı anlaşılmış ve köprü üzerinde bulunan algun kanalların sağlam olduğu anlaşılmıştır. Bend köprüünün 2000 yılında restore edilmiş ve tescillendiğini köy sakinlerinden öğrenilmiştir. Düzgün

moloz taştan yapılmış köprünün genişliği 2 m ve uzunluğunun 50 m olduğu anlaşılmıştır (Resim 17). Köprü üzerinde herhangi bir tanıtıcı levha olmadığı görülmüştür.

Resim 17. Birinci Köprünün Genel Görünümü (Yazar Arşivi)

8.3.İncekaya Su Kemerinin (İncesu)

Gayza köyünün batı yönünde bulunan su kemerinin kesin olarak yapım tarihi bilinmemektedir. Köprü 120 m. uzunluğunda ve dere yatağından 50 m yüksekliğindedir. Köprünün 33 m'lik kısmı derenin üzerinde yapılmıştır. Derenin üzerinde bulunan büyük bir kemer olmakla birlikte suyun geliş yönündeki vadi tarafında beş küçük kemer bulunmaktadır (Çetinkaya, 1998: 39). Yazıköy'ün su ihtiyacının giderilmesi bu bölgeye döşenen yeni boruların su kemerinin üzerindeki eski alçun kanallarının içine döşenmiş ve boruların üzeri betonla kapatıldığı için alçun kanalların bütünlüğü bozulmuştur (Ulukavak, 2017: 168). Birinci köprüde olduğu gibi İncekaya Su kemeri ile sular vadinin karşı yamaçlarına geçirilmiştir (Resim 18).

Resim 18. Su Kemerinin Genel Görünümü (Yazar Arşivi)

8.4. Algun Kanallar

Gayza köyünden itibaren Beybağı mevkiine ulaşan algun kanalların günümüzdeki yerlerinin belirlenebilmesi için bölge insanlarından alınan bilgi ve yön tarifleri ile 5 km uzunluğa sahip olduğu bilinen algun kanalların geçebileceği düşünülen alanlarda saha gezileri yapılmıştır. Gayza köyü ile Safranbolu arasında su iletimini sağlayan taş algun kanallar günümüzde kullanılmadığı için doğal ya da insan kaynaklı bozulmalara uğradığı görülmüştür. Yazılı kaynaklarda ise su algun kanallar veya izlediği yollar hakkında bilgiye rastlanılmamıştır. Bölge insanlarından alınan bilgiler ile yapılan saha araştırmaları ile harita üzerinde gösterilmiş konumlarda algun kanal örneklerine rastlanmıştır. İncekaya su kemeri civarında (Resim 19) algun kanalın yeri gösterilmiştir. Algun kanalın tahrip olan kısmı fotoğrafta (Resim 20) gösterilmiştir.

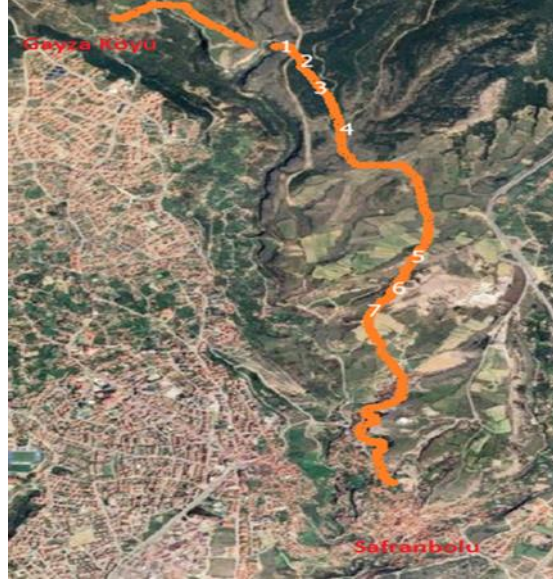

Resim 19. Su Kemer Mevki (URL3)

Resim 20. Kanalın Görünümü (Yazar Arşivi)

İncekaya su kemerinden sonra kanallar güney yönde ve Safranbolu/Beybağına kadar eğimli arazide ilerleyerek geçebileceği mevkilerde (harita üzerinde çizilmiş alan) saha araştırması yapılmıştır (Resim 21). Saha araştırması yapılmadan önce bölge insanlarından alınan bilgiler ile kanalların günümüz de görülebilen kalıntılarına ulaşılmaya çalışılmıştır. İncekaya köprüsünden itibaren Gümüş mahallesine kadar yapılan saha araştırmasında algun kanal örneklerine rastlanmıştır. Tarla açma, yol yapımı, yeni su iletim hatları, erozyon ya da insan kaynaklı nedenler ile algun kanalların bozulduğu düşünülmektedir. Algun kanalların bulunabilen mevkileri harita üzerinde gösterilmiş ve algun kanalların günümüzdeki durumlarını gösteren fotoğraflar aşağıda gösterilmiştir.

Resim 21. Kanalların Görüldüğü Mevkiler (URL 3)

Resim 21-1. Kanalin Görünümü (Yazar Arşivi)

Resim 21-2. Kanalin Görünümü (Yazar Arşivi)

Resim 21-3. Kanalin Görünümü (Yazar Arşivi)

Resim 21-4. Kanalin Görünümü (Yazar Arşivi)

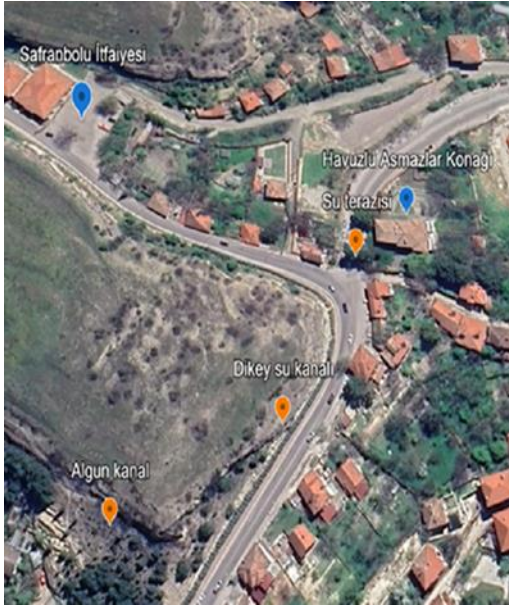

Resim 21-5. Kanalın Görünümü (Yazar Arşivi) **Resim 21-6.** Kanalın Görünümü (Yazar Arşivi)

Resim 21-7. Kanalın Görünümü (Yazar Arşivi)

Gümüş mahallesi ile Beybağı mevki arasında bulunan kayalıkların eğimli yamaçlarında birkaç algun örneğine rastlanmıştır. Yapılan saha araştırmalarında harita üzerinde (Görsel 22) konumları belirlenerek genel görünüm fotoğrafları (Görsel 23) çekilmiştir. Yapılan incelemede algun kanalın genişliği 30 cm ve yüksekliğinin 35 cm ölçülerde yassı ve düzgün taşlar ile yapıldığı anlaşılmıştır.

Resim 22. Kanalların Görüldüğü Mevkiler (URL 3) **Resim 23.** Kanalin Görünümü (Yazar Arşivi)

Beybağı mevkiinde yapılan saha araştırmasında alun kanal duvarlarının sağlam olduğu (Görsel 24) görülmüştür. Bu mevkiden sonra su iletimi dikey bir kanalla devam etmektedir. Alun kanalın sona erdiği yerden sular ters sifon şeklinde ve dikey doğrultuda 4 m yüksekliğinde yapılmış su kanalına alınmıştır (Görsel 25). 1975 yılında Beybağı mevkiinde yapılan yol yapımı ve genişletme çalışmalarında su dağıtımını sağlayan bir su taksimatı yıkılmış yerine yapılan dikey kanal yapılmıştır. Dikey kanal sayesinde suyun hızlandırılması sağlanarak 60 m. güney yönde bulunan ve 1975 yılında yapılmış su terazisine ulaşması sağlanmıştır.

Resim 24. Alun Kanal Duvarı (Yazar Arşivi) **Resim 25.** Dikey Su Kanalı Görünümü (Yazar Arşivi)

8.5. Su Terazisi (Havuzlu Asmazlar Konağı)

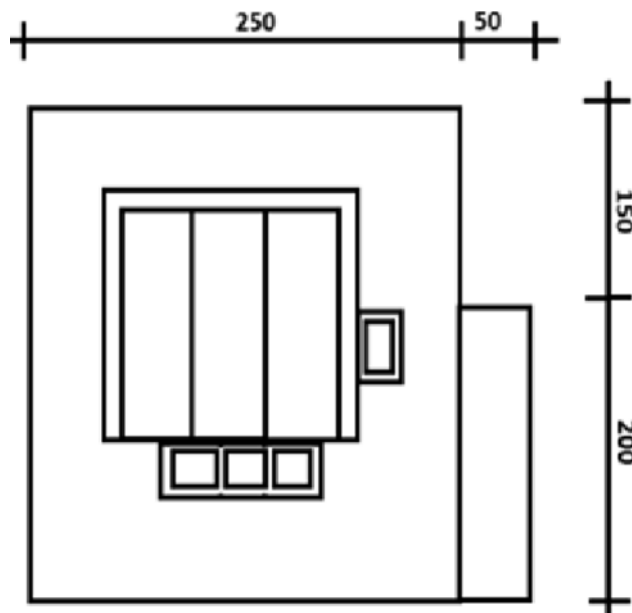
Beybağı mevkiinde bulunan su dağıtım sistemi 1975 yılında yol yapım çalışmalarında yıkılmış ve yerine Asmazlar Konağının bahçe duvarına bu günkü haliyle mevcut su terazisi yapılmıştır (Kuş, 2010: 25). Su basıncını dengeleyerek şehir içindeki çeşmelere dağıtım görevini

gören su terazisi günümüzde işlevini yitirmiştir. Yapı üzerinde bilgilendirici yazı bulunmamakla birlikte bakımsız kalmıştır (Resim 26).

Resim 26. Su Terazisinin Genel Görünümü, Sandık ve Lüle Havuzları (Yazar Arşivi)

Beybağına kadar algun kanallar gelen sular Havuzlu Asmazlar Konağının ana yola bakan köşe duvarında 5,5 m yüksekliğindeki su terazisine ulaşmaktadır. Su terazisinin taban ölçüleri 350x400 cm. olmakla birlikte yukarıya doğru (50 cm) daralan burç şeklindeki yapıya yola bakan tarafta bulunan merdivenle çıkıldığı anlaşılmıştır. Terazinin üst kısmında sandık adı verilen bir havuz bulunur ve yüksekliği 90 cm. genişliği, 130 cm. uzunluğu 160 cm. ölçülerindedir. Havuzun kenarlarında suyun debisini ölçmek için yapılmış ön tarafında 3 adet yan tarafında ise 1 adet olmak üzere 4 adet su dağıtım lülesi ve lüle havuzları bulunduğu görülmüştür. Su terazisinin üst plan çiziminde (Şekil 1) detaylar gösterilmiştir.

Şekil 1. Su Terazisinin Üst Plan Çizimi (Yazar Arşivi)

8.6. Künk (Poyra) Borular

Su terazisinden basıncı ayarlanmış olarak üç kola ayrılan sular, eskiden künk (poyra) borularla şehir çeşmeleri ve hamamlarına ulaştırılmıştır. Künk boruların kullanımı 1950'li yıllardan itibaren şehirdeki evlere yeni şebeke sularının (terkos suyu) bağlanması birlikte zamanla kullanımı bırakılmıştır (Kuş, 2010: 25). Bölge insanlarından alınan bilgiler doğrultusunda yapılan saha araştırmaları ile Safranbolu sokaklarında birkaç örneği görülen künklerin ve harita üzerinde yerleri gösterilmiştir (Görsel 27).

Resim 27. Künk Boruların Bulunduğu Sokaklar (URL 3)

Kalealtı mevki ve Mescit sokakta görülen künk (poyra) boruların genel görünümünün fotoğrafları çekilmiştir (Görsel 28). Kalealtı mevkide bulunan künk borunun çizimi yapılmıştır (Şekil 2). Mescit sokakta bulunan su iletim sisteminin üzeri 45x45 cm ölçülerinde üzerinde demir kapak ile korumaya alınmış ve 50 cm derinliğinde künk boru sistemi olduğu görülmüştür. Mescit sokakta bina temel duvarına bitişik yol kenarından Kazdağı Meydanı yönünde gittiği anlaşılan künk borunun çapı 7 cm olduğu anlaşılmıştır. Eskiden sokak çeşmelerine su iletimini sağlayan künk (poyra) boru sistemleri evlere şebeke (terkos) sularının bağlanmasıyla birlikte günümüzde işlevini yitirmiş ve çok az örneği görülmüştür.

Resim 28. Künk Boruların Görünümü (Yazar Arşivi)

Şekil 2. Künk Çizimi (Yazar Arşivi)

SONUÇ ve ÖNERİLER

Anadolu coğrafyasında tarihi boyunca insan ihtiyaç olan suyun kullanımı için kaynağından doğan suların uzak mesafeler ile şehirlere taşınmasında su iletim sistemleri kullanıldığı görülmüştür. Genel olarak eskiden; algun kanal, künk borular, taksimat havuzları, su köprüleri ve su terazileri gibi yapılar kullanılarak su iletim sistemleri kullanılmıştır. Yaşanan teknolojik gelişmeler ile değişen şehir yaşamları bu eski su yolu sistemlerinin kullanımı sona erdirmiştir. Anadolu’da eski örneklerinin görüldüğü eski su iletim sistemlerine benzer yapıların Osmanlı mimari kültür izlerinin en güzel örneklerine sahip olan Safranbolu’da bulunduğu anlaşılmaktadır.

Safranbolulu Sadrazam İzzet Mehmet Paşa’nın bölgemize kazandırdığı mimari yapılardan olan su iletim sistemleri ve bunların bakımı ve onarımı gibi giderleri vakıf ile karşılanmıştır. Safranbolu’nun yüzyıllardır su ihtiyacını karşılayan bu su yolları vakıf desteği ile uzun yıllar hizmet gördüğü için Safranbolu insanı bu suya “Paşa Suyu” olarak isimlendirilmiştir. Safranbolu’ya algun ve poyra kanallarla sular ulaştırılmış ve çeşmelere dağılarak insanların ihtiyacını karşılanmıştır. 1950’li yıllardan sonra Safranbolu’ya yapılmaya başlanan yeni su iletim (terkos) sistemleriyle sokak işlevi azalmıştır. Safranbolu’da bulunan tarihi çeşmelerden günümüzde şebeke suları akmaktadır.

Değişen ve sürekli yenilenen şehirler hayat şartları ile birlikte eskiden kullanılan bu su yolları insan ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalmış ve yeni su iletim sistemlerinin hızla yaygınlaşmıştır. Safranbolu’da bulunan eski su yolları ise geçen yüzyılda kaderine terk edilmiş ve unutulmuştur. Tarla açma, yol yapımı, yeni su iletim hatları, erozyon ya da insan kaynaklı nedenler ile eski su iletim kanallarının (algun ve künk kanal) bozulduğu görülmüştür. Safranbolu’da daha önceden yapılmış su mimarisi kaynakları araştırılmış ve su iletim sistemleri hakkında yazılı kaynağın az olduğu anlaşılmıştır, sözlü kaynaklar alınan bilgilerle eski su yolu dağıtım sistemlerinin yerleri saha araştırmaları ile incelenmiş ve mevcut durumlarının fotoğrafları çekilerek yorumlanmıştır. Konuyla ilgili daha önceden araştırmaların az olması ve resmi kurumlarda eski su yollarıyla ilgili haritalama arşivi bulunmaması araştırmayı zorlaştırmış ve bölge insanlarının hatırlarından yararlanılarak araştırmalar ışığında bulgular değerlendirilmiştir. Bu çalışma ile eskiden insan ihtiyacı karşılamış olan su yollarının Safranbolu’da hatırlanması ve geleceğe aktarılması için yapılacak çalışmalara katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Elde edilen sonuçlar doğrultusunda kamu kurum ve kuruluşlara tarihi su yollarının tanıtımı ve korunması için; tamiri mümkün olan su yollarının restore edilerek korumaya alınması ve eski su iletim yapılarına bilgilendirici yazılar yazılması önerilebilir. Birinci su köprüsü ve su terazisi üzerine bilgilendirici yazılar yazılması yapıların tanınmasına yardımcı olacaktır. Restore edilebilecek su kanallarının bakımıyla Safranbolu’nun kültür turizmine değer katacaktır. Safranbolu’da bulunan eski su iletim sistemleri konulu konferans ve söyleşilerin, su yolu saha gezileri ile desteklenerek kültürel miras koruma çalışmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Eski su iletim sistemleri hakkında yapılacak araştırma çalışmalarına katkı sağlayacak bir yazılı kaynak olacağı umulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Algün kanal örneği. URL 2. Erişim 15 Temmuz 2024, <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/diyarbakirda-roma-donemine-ait-1800-yillik-atik-su-kanali-bulundu/2060211>
- Bayram, S. (1999). *Safranbolulu İzzet Mehmet Paşa Vakfiyesi ve Kütüphanesi*, I. Ulusal Tarih İçinde Safranbolu Sempozyumu, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Ertuğrul, Ö. (2019). Mimarlık Tarihi İçinde İstanbul Bizans Su Mimarisi Durumu, *I. Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 3(8), 276-325.
- Eski, M. (2018). *Kastamonu Basımında Safranbolu*, Safranbolu Kültür ve Turizm Vakfı Yayınları, Özer Matbaası.

- Günay, R. (1981). *Geleneksel Safranbolu Evleri ve Oluşumu*, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Güngör, S. (2021). Osmanlı Su Mimarisi ve 19. Yüzyılda Osmanlı Su Yapıları, *Türk Hidrolik Dergisi*, 5(1), 32-48.
- İlhan, M. (2008). Osmanlı Su Yollarının Sevk ve İdaresi, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 44(27), 41-66.
- Karakuş, F. (2019). İstanbul'daki Osmanlı Dönemi Tarihi Su Sistemleri'nin İncelenmesi, *Türk Hidrolik Dergisi*, 3(1), 14-30.
- Karacakaya, R. Yücedağ İ. ve Yılmaz N. (2013). *İzzet Mehmet Paşa Vakfiyesi*, Safranbolu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Kozanoğlu, H. (2013). *Anadolu'da Suyun İzi*, Ankara Büyük Şehir Belediyesi Yayınları.
- Kuş, A. (2009). *Bir Zamanlar Safranbolu 1931-1946*, Safranbolu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Kuş, A. (2010). *Safranbolu Evleri ve Yaşama Biçimi*, Safranbolu Kaymakamlığı Hizmet Birliği Yayınları.
- Künk boru örneği. URL 1. Erişim 15 Temmuz 2024, <https://www.bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/su-kunkleri-nedir>
- Kılıç, S. (2004). Su Yolları ve Su-Yolcu Esnafına Dair Bazı Tespitler, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 23(36, 175-178.
- Öziş, Ü. (1978). *Türkiye İnşaat Mühendisliği 7. Kongresi*, Tmmob. İnşaat Mühendisleri Odası, Ankara.
- Turan, Ş. (1963). Osmanlı Teşkilatında Hassa Mimarları, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 158.
- Paşa suyu yolu haritası. URL 3. Erişim 30 Temmuz 2024, <https://earth.google.com/web/@41.2655789,32.6850653,498.26052008a,7759.42252481d,30y,0h,0t,0r/data=CgRCAggBMikKJwolCiExLWQ3blUtT2MwYW5qYWZieTg2U0dPV1Y1ckZ1aGEydFEgAToDCgEwQgIIAEoICKKR3bgGEAEN>
- Safranbolu Haritası, (2014). Safranbolu Turizm Müdürlüğü.
- Sağır, Y. (2016). Osmanlı Su Vakıfları, *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (15), 445-473.
- Sönmezer, Ş. ve Şahin, S. (2014). Hamidiye Su Terazisi Tarihi, Mimarisi, İşlevi, *Belleten*, 78(282), 599-610.
- Ulukavak, K. (2017). *Bir Safranbolu'nun Penceresinden*, Karabük Üniversitesi Yayınları.
- Yazıcıoğlu, H. (1982). *Safranbolu-Karabük-Ulus-Eflani*, Özer Matbaası.
- Zeybekoğlu, D., Çakır, H. ve Özenç, A. (2007). Edirne'deki Su Terazilerinin Analizi, *Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 8(1):29-33.